

ks. Dariusz Lipiec, Siedlce

ZARYS ZADAŃ REFERATU DUSZPASTERSKIEGO KURII DIECEZJALNEJ

Obraz świata, w którym żyje i działa Kościół, przedstawia mnogość zagadnień i złożoność problemów, które go tworzą. Instytucje istniejące w świecie, aby mogły skutecznie prowadzić swoją działalność, opierają ją o zasady organizacji i zarządzania. Efektywność, połączona z maksymalnie niskim nakładem środków, staje się sposobem prowadzenia działalności.

Kościół, w działalności duszpasterskiej, nie musi sztywno trzymać się zasad organizacji i zarządzania, ponieważ realizuje się ona przede wszystkim w wymiarze duchowym. Jednakże nie oznacza to, że zasady wypracowane na gruncie nauk świeckich nie mają zastosowania w pastoralnej działalności Kościoła. Do zasad tych należą etapy działalności: planowanie, organizowanie, koordynowanie i kontrolowanie duszpasterstwa.¹

Zasady te znajdują zastosowanie w pracy kurii diecezjalnej, której celem jest wspomaganie biskupa diecezjalnego w sprawowaniu posługi nauczycielskiej, kapłańskiej i prorockiej (por. DB 27). Szczególną rolę w tym względzie należy przypisać referatowi duszpasterskiemu kurii diecezjalnej, którego dziedziną, jak sugeruje jego nazwa, obejmuje duszpasterstwo na terenie diecezji. Powyższe zasady, będące etapami pracy duszpasterskiej, odnoszą się zarówno do duszpasterstwa zwyczajnego, jak i nadzwyczajnego na terenie diecezji.

1. Zadania referatu w odniesieniu do duszpasterstwa zwyczajnego

W odniesieniu do duszpasterstwa zwyczajnego planowanie jako czynność wydziału duszpasterskiego ma zasadnicze znaczenie. Planowanie bowiem jest ściśle związane z realizacją celów duszpasterstwa, jakie wyznacza biskup diecezjalny. Cele te wyznaczają strategię duszpasterstwa w diecezji, czyli czas, sposoby i inne okoliczności ich realizacji. Wydaje się koniecznością opracowywanie wieloletnich planów duszpasterskich, które byłyby odzwierciedleniem strategii duszpasterstwa w diecezji w kilku najbliższych latach. Kilkuletnie plany strategiczne można realizować poprzez podzielenie ich na krótsze okresy. Stąd rodzi się potrzeba opracowywania rocznych planów duszpasterskich, najlepiej opartych na kalendarzu roku liturgicznego.

Cele duszpasterstwa w diecezji wyznacza biskup diecezjalny. W obecnej sytuacji Kościoła na wybór celów wpływają dwie rzeczywistości. Pierwszą z nich jest wkomponowanie i skoordynowanie duszpasterstwa w diecezji z realizacją misji Kościoła powszechnego. Oznacza to, że duszpasterstwo w diecezji jest związane ze

¹ R. Kamiński, *Duszpasterstwo jako działalność zorganizowana*, w: RT 38-39 (1991-1992) z. 6, s. 73-74.

wskazaniami biskupa Rzymu, które odnoszą się do Kościoła na całej ziemi. W sposób bardziej ścisły duszpasterstwo w diecezji jest związane z duszpasterstwem na terenie metropolii, jak również na terenie objętym przez Konferencję Episkopatu.

Drugą rzeczywistością mającą wpływ na kształtowanie celów duszpasterstwa w diecezji jest jego charakter. Wskazuje on na potrzeby duszpasterskie, które powinny być zrealizowane. Obejmuje on także specyfikę ludności, jej ilość, wiek, charakter zatrudnienia i inne cechy, jak również możliwości prowadzenia duszpasterstwa, to znaczy ilość kapłanów i środków, przy pomocy których cele duszpasterstwa byłyby realizowane. W celu określenia i sprecyzowania potrzeb duszpasterskich na terenie diecezji wydział może korzystać z analiz i badań socjologicznych.

Efektom funkcji planowania jest opracowanie kalendarza duszpasterskiego dla diecezji. Kalendarz taki to przede wszystkim terminarz działań na terenie diecezji. Zawiera spis uroczystości i imprez religijnych w ciągu roku. Oprócz spisu może zawierać także założenia duszpasterskie dotyczące ich organizacji i przebiegu. Może zawierać także podstawy teologiczne podejmowanych działań oraz ich teologiczne następstwa.

Z opracowywaniem kalendarza duszpasterskiego dla diecezji związane jest ściśle opracowywanie pomocy duszpasterskich. Zawierałyby one konkretne wskazania co do ich realizacji: potrzebne metody i sposoby realizacji, konspekty, teksty liturgiczne i im podobne. Opracowanie pomocy duszpasterskich pozwala na prowadzenie jednolitego duszpasterstwa na terenie całej diecezji, niezależnie od ilości kapłanów w parafii i możliwości ich pracy. Pozwala również na oszczędzanie przez duszpasterzy czasu i sił w procesie przygotowania, które mogą być spożytkowane na realizację zadań duszpasterskich.

Ważną funkcją referatu duszpasterskiego jest także koordynowanie działalności duszpasterskiej. Potrzeba koordynowania działalności duszpasterskiej ujawnia się najwyraźniej na szczeblu pośrednim między diecezją a parafią. Najczęściej jest to płaszczyzna dekanatu lub rejonu duszpasterskiego. Te same zadania duszpasterskie realizowane w różnych miejscach diecezji, zwłaszcza rozległych, wymagają synchronizacji w czasie. Nad zsynchronizowaniem działań powinien czuwać referat duszpasterski, jako nie wypełniający szczegółowych zadań właściwych dekanatom lub rejonom duszpasterskim.

Potrzeba koordynowania duszpasterstwa wyraźna jest zwłaszcza wtedy, gdy zadania duszpasterskie realizowane są na różnych szczeblach. Szczególnie wtedy, gdy dotyczy to szczebla diecezjalnego. Koordynacja konieczna jest wówczas zarówno ze względu na sprawne zsynchronizowanie działań, jak również dla osiągnięcia jak najlepszego efektu podejmowanych działań.

Koordynacja duszpasterstwa w diecezji wymaga, aby wydział duszpasterski współpracował z duszpasterzami odpowiedzialnymi za określony teren duszpasterstwa, jak na przykład wikariusze biskupi, dziekani, proboszczowie, czy rektory, lub za określone zadania duszpasterskie. Jest rzeczą ważną, aby współpraca taka miała charakter stały, a nie tylko doraźny, związany z realizacją określonej inicjatywy duszpasterskiej. Stałej współpracy wymaga przede wszystkim natura planów, które są długotrwałe: roczne lub wieloletnie. Głównym jednak motywem do stałej współpracy jest dobro duchowe wiernych, które może być zrealizowane poprzez długotrwałe i systematyczne duszpasterstwo.

Potrzeba współpracy referatu duszpasterskiego dotyczy także innych osób, nie związanych bezpośrednio z duszpasterstwem. Chodzi tu o osoby mające głos doradczy: różnego rodzaju konsultantów, osoby pomagające doraźnie w duszpasterstwie, prawników i im podobnych. Osoby te mogą być pomocne w pracach wydziału

lu duszpasterskiego zarówno w sposób indywidualny, jak również w ramach powoływanych komisji i gremiów.

Powoływanie różnych osób w charakterze doradców jawi się jako pilna potrzeba obecnych czasów, w których następuje coraz większa specjalizacja ról społecznych. Kładzie się powszechnie coraz większy nacisk na fachowość wykonywanych zadań i na coraz lepsze przygotowanie kadr do ich wykonywania. Ponieważ duszpasterstwo obejmuje coraz szerszy krąg rzeczywistości ziemskiej i dotyczy coraz bardziej skomplikowanych dziedzin życia człowieka, wynika stąd konieczność adekwatnej i kompetentnej pomocy w duszpasterstwie. Dotyczy to także planowania i koordynowania działań duszpasterskich na terenie diecezji.

Do zadań referatu duszpasterskiego należy sprawowanie kontroli nad realizacją zadań duszpasterskich w diecezji. Funkcja kontrolna pozwala na zestawienie rezultatów pracy duszpasterskiej z założonymi zadaniami i postulatami. Otrzymane w efekcie wyniki pozwolą na sformułowanie wniosków i postulatów duszpasterskich oraz na uwzględnienie ich w planach duszpasterskich na kolejny rok pracy. Wyniki te pozwolą na ocenę pracy duszpasterskiej: na skuteczność działań, efektywność wysiłków duszpasterskich, trafność podjętych form i metod pracy, ich adekwatność do zaistniałej sytuacji i aktualnych potrzeb. Pozwolą one także na ocenę pracy poszczególnych duszpasterzy. W ten sposób można ocenić ich zaangażowanie, ilość czasu i energii włożonej w wykonanie zadań, ich kompetencje i umiejętności. W efekcie można ocenić więc przydatność poszczególnych duszpasterzy do realizacji określonych zadań i funkcji. Pozwoli to także wpływać na właściwą politykę kadrową na terenie diecezji.

Funkcja kontrolna na terenie diecezji tradycyjnie ogniskuje się wokół wizytacji biskupich parafii, które mają miejsce co około 5 lat, a także wizytacji dziekańskich mających miejsce co roku we wszystkich parafiach. O ile te pierwsze dotyczą zasadniczych działań duszpasterskich w parafii: głównych zadań i zasadniczych linii duszpasterstwa, a drugie mają charakter bardziej formalny i dotyczą „urzędowej” strony życia parafialnego, to potrzeba kontrolnej funkcji dotyczącej konkretnych dziedzin duszpasterstwa lub konkretnych działań, zwłaszcza tych, które mają charakter ogólnokościelny lub ogólnodiecezjalny.

Sprawowanie funkcji kontrolnej związane jest z prawidłowością polegającą na tym, że wiele działań duszpasterskich podejmowanych jest na zasadzie „akcji” „Akcje” duszpasterskie poprzedzone są najczęściej czasem informacji i przygotowań, a ich początkowi towarzyszy duży wysiłek. Następnie jednak, dotyczy zwłaszcza inicjatyw duszpasterskich trwających relatywnie długo, wysiłek ten jest coraz mniejszy, a zainteresowanie coraz słabsze. W efekcie zakończeniu „akcji” nie towarzyszy stosowne zainteresowanie. Zdarza się też niekiedy, że inicjatywy te nie mają właściwego zakończenia - umierają niejako „śmiercią naturalną”. Dlatego też wiele inicjatyw duszpasterskich jest zbyt mało efektywnych, a zdarzają się także inicjatywy zupełnie nieefektywne. Czasami jedynym skutkiem jest ślad w świadomości i pamięci wiernych, że jakiś fakt miał miejsce. Konieczność efektywności działań duszpasterskich i adekwatności efektów do działań jest przesłanką wskazującą na potrzebę funkcji kontrolnej w pracach referatu duszpasterskiego.

Wydaje się, że terenem mającym największe z dotychczas nie wykorzystanych możliwości duszpasterskich jest dekanat lub rejon duszpasterski. Tam można podejmować szereg inicjatyw duszpasterskich, których zrealizowanie na terenie parafii byłoby nie możliwe ze względu na szczupłość środków, w tym środków materialnych, jak również na możliwości pracy duszpasterzy. Najczęściej bowiem na małej parafii pracuje tylko jeden kapłan. Realizacja funkcji kontrolnej mogłaby wy-

datnie wpłynąć na ukazanie możliwości pracy duszpasterskiej w dekanacie lub rejonie. Mogłaby wskazać istniejące potrzeby duszpasterskie, braki potrzebnych inicjatyw, niedostatki w ich realizacji, istniejące możliwości duszpasterskie, jak również możliwości kadrowe.

2. Zadania referatu duszpasterskiego w odniesieniu do duszpasterstwa nadzwyczajnego

Zadania referatu duszpasterskiego w ramach duszpasterstwa nadzwyczajnego obejmują dwie różnorakie dziedziny: duszpasterstwo organizowane i duszpasterstwo specjalne. Duszpasterstwo organizowane obejmuje z natury działania o charakterze okolicznościowym, czyli różnego rodzaju pielgrzymki, spotkania, celebracje, kongresy i im podobne wydarzenia. Ich krótkotrwały charakter rzutuje na specyfikę ich planowania, koordynowania i kontroli. Duszpasterstwo specjalne oraz związane z nim duszpasterstwo specjalistyczne posiada charakter trwały, a zadania podejmowane przez nie są długofalowe. Funkcje planowania, koordynowania i kontroli mają zatem inny charakter niż w przypadku duszpasterstwa organizowanego. Niemniej jednak dla prawidłowości funkcjonowania duszpasterstwa w diecezji referat duszpasterski musi zajmować się nimi wszystkimi, tak by mogło być realizowane zbawcze posłannictwo Kościoła.

Organizowanie imprez i uroczystości religijnych na szczeblu ogólnodiecezjalnym z ich natury leży w gestii wydziału duszpasterskiego. Wydział duszpasterski ma wpływ przede wszystkim na ich planowanie. Ich konieczność wynika bowiem z przyjętej strategii i taktyki duszpasterskiej. Nie może więc zabraknąć takich przedsięwzięć duszpasterskich, które w całości duszpasterstwa w diecezji stanowiłyby jego ważne elementy, albo też ich brak poważnie osłabiłby oddziaływanie innych przedsięwzięć. Referat duszpasterski powinien także czuwać, by nie pojawiały się takie przedsięwzięcia, które byłyby niecelowe, których oddziaływanie byłoby minimalne lub niewspółmiernie małe w stosunku do poniesionych nakładów, albo też byłoby w sprzeczności ze strategią duszpasterstwa dotyczącą całej diecezji.

Na etapie planowania duszpasterstwa przedsięwzięcia takie powinny być ujęte w kalendarzu duszpasterskim. Pomoże to uniknąć zbyt wielkiej spontaniczności, a w rezultacie niekiedy zaistnienia nie do końca przemyślanych i niezbyt dokładnie zorganizowanych imprez. Umieszczenie w kalendarzu duszpasterskim określonych przedsięwzięć pozwoli też na wygospodarowanie stosownego, optymalnego dla nich czasu i pory. Pozwoli to również na wypracowanie tradycji organizowania tych imprez lub uroczystości połączonych z perspektywą kontynuowania ich w przyszłości.

Planowanie imprez i uroczystości o charakterze ogólnodiecezjalnym jest ściśle związane z ich koordynowaniem. Imprezy te i uroczystości nie muszą być organizowane osobiście przez pracowników referatu. Wiele z nich organizowanych jest w praktyce przez inne referaty, duszpasterzy lub duszpasterstwa. Dla właściwego ich zorganizowania, to znaczy dla obrania właściwej koncepcji, sposobu realizacji potrzebna jest współpraca referatu duszpasterskiego. Współpraca ta konieczna jest również dla właściwego zsynchronizowania danej inicjatywy z innymi, które mają miejsce w tym samym czasie lub podobnym. Potrzeba ta istnieje także w wypadku zaangażowania w te inicjatywy wielu osób lub znacznych środków i inwestycji.

Istnieje obecnie potrzeba funkcji kontrolnej w odniesieniu do duszpasterstwa organizowanego. Wielokrotnie bowiem życie imprezy kończy się wraz z jej zamknięciem. Pozostałe jednak rezultaty dość często „żyją własnym życiem”, dając skutki nie zawsze

zamierzone przez organizatorów. Funkcja kontroli ma więc na celu objęcie przedsięwzięcia duszpasterskiego od chwili jego zamysłu, aż po wpływanie na jego skutki i czuwanie nad nimi. Zadaniem kontroli jest także wpływ na to, aby wydzźwięk taki był.

W odniesieniu do duszpasterstw specjalnych i specjalistycznych na szczególną uwagę zasługuje funkcja koordynacji. Planowanie bowiem ich działalności na kolejny rok liturgiczny leży zasadniczo w gestii odpowiedzialnych duszpasterzy lub asystentów. Mają one swoje specyficzne cele, które wyznaczają rytm pracy. Modyfikacje pochodzące od referatu duszpasterskiego związane z planowaniem ich pracy dotyczą głównie ich udziału w obchodach lub uroczystościach diecezjalnych. Dlatego też zasadnicza rola referatu duszpasterskiego sprowadza się do czynności koordynacyjnych.

Koordynacja dokonuje się najpierw na poziomie celów duszpasterstw specjalnych. Własne, specyficzne cele duszpasterstw powinny być skoordynowane przede wszystkim z celami misji Kościoła powszechnego, a następnie skoordynowane ze strategią Kościoła w Polsce. Są to cele wspólne dla poszczególnych duszpasterstw na terenie całego kraju. Cele duszpasterstw specjalnych są im podporządkowane. Koordynowanie celów duszpasterstw specjalnych z celami duszpasterstwa w diecezji dokonuje się w dalszej kolejności. Jakkolwiek cele ogólne, strategiczne są im wspólne, to jednak cele własne mogą się różnić w szczegółach. Z tego względu referat duszpasterski musi się liczyć z własnymi, specyficznymi celami poszczególnych duszpasterstw i uwzględniać je w swojej działalności.

Koordynacja działalności duszpasterstw ma na celu przede wszystkim ich wzmocnienie. Działając indywidualnie, pozostawieni samym sobie, duszpasterze muszą liczyć jedynie na własne siły lub na pomoc tych, których indywidualnie nakłonią do współpracy. Rozdrobnienie takie powoduje, że dla osiągnięcia zamierzonego efektu duszpasterskiego kapłani ci wkładają relatywnie duży wysiłek. Stworzenie wspólnej platformy współpracy wielu duszpasterstw katedralnych pozwoliłoby na zaoszczędzenie wielu sił i energii. Niektóre inicjatywy, jak na przykład pielgrzymki, dni skupienia i inne mogłyby być przeprowadzane wspólnie.

Ponadto referat duszpasterski mógłby być źródłem środków na prowadzenie działalności. Środki te mógłby przekazywać zarówno ze źródła własnego, jak również mógłby pośredniczyć w przepływie środków od duszpasterstw bardziej zasobnych do tych, które ze swej natury są bardziej ubogie.

Referat duszpasterski jest także forum wymiany doświadczeń duszpasterskich. Jako potrzeba chwili jawią się spotkania odpowiedzialnych za poszczególne duszpasterstwa z przedstawicielami referatu duszpasterskiego. Wydaje się, że najwłaściwszą formą byłyby systematyczne spotkania, na przykład comiesięczne, na których omawiane byłyby prace poszczególnych duszpasterstw. Odpowiedzialni za duszpasterstwa referowaliby postęp w pracy duszpasterskiej, dzieląc się z innymi sukcesami i trudnościami. W ten sposób można umocnić nie tylko kondycję duchową duszpasterzy, lecz także - wymieniając doświadczenia duszpasterskie - wzbogacać stosowane formy i metody duszpasterskie, sposoby pokonywania trudności oraz utwierdzania sukcesów. Spotkania takie służyłyby także korygowaniu miejsca duszpasterstw katedralnych w całościowym duszpasterstwie diecezji.

Referat duszpasterski jest także miejscem, w którym rodzą się nowe duszpasterstwa specjalne i specjalistyczne w diecezji. Jakkolwiek podmiotem powołującym duszpasterstwa do istnienia jest ordynariusz miejsca, to postulaty co do ich powoływania oraz ich kształt powinny pochodzić od referatu duszpasterskiego. Referat bowiem prowadzi analizę tak potrzeb duszpasterskich na terenie diecezji, jak również posiada wiedzę co do możliwości ich zaspokojenia.

Na potrzebę powoływania nowych duszpasterstw kategoryalnych wskazuje doświadczenie ostatnich czasów. Przedstawia ono obraz wielu środowisk, które ze względu na swoją specyfikę wymagają oddzielnej i bardziej ukierunkowanej na nie opieki duszpasterskiej. Takimi są na przykład: duszpasterstwo sportu, tzw. małżeństw niesakramentalnych, tzw. trudnej młodzieży, emerytów i rencistów itp.

Podobna potrzeba jest racją dla odnowy już istniejących. Odnowa ta związana jest z koniecznością zmian merytorycznych i organizacyjnych w duszpasterstwie. Powodem tego jest na przykład zmiana charakteru przedmiotu duszpasterstwa w związku ze zmianami społecznymi zachodzącymi w Polsce. Zmianom takim należałoby poddać duszpasterstwo rolników, robotników i wiele innych.

Odnowa duszpasterstw specjalnych związana jest również z niedorozwojem niektórych z nich. Wielokrotnie duszpasterstwo nie rozwinęło swojej działalności, ponieważ nie został mianowany własny duszpasterz, albo też wystąpiły inne przyczyny, dla których model zakładany nie został zrealizowany. Zadaniem referatu duszpasterskiego jest podjęcie takich działań, aby duszpasterstwa specjalne w pełni realizowały swoje zadania.

3. Wnioski i postulaty pastoralne

Projekt tak zarysowanego referatu duszpasterskiego wskazuje, że nie jest to instytucja jednoosobowa, lecz że powinno pracować w niej wiele osób. Ich liczba może być określona w zależności od ilości zadań i prac referatu. Wydaje się, że prace związane z planowaniem, koordynowaniem i kontrolą, jak również zadania związane z duszpasterstwem zwyczajnym, organizowanym i specjalnym wymagają zaangażowania oddzielnych osób. Podział zadań pozwoliłby skoncentrować się im na określonej problematyce i wyspecjalizowanie się w wykonywaniu podjętych obowiązków.

Charakter i zakres czynności tak rozumianego referatu duszpasterskiego wskazuje również na potrzebę jego wpływu na politykę personalną w diecezji. Strategia i taktyka duszpasterstwa nie może sprowadzać się jedynie do określania zadań i obowiązków duszpasterzy, jak też do opracowywania coraz skuteczniejszych metod i sposobów pasterzowania. Na powodzenie zabiegów duszpasterskich składa się również element ludzki: osobowość duszpasterza, jego predyspozycje i zdolności, zaangażowanie w wykonywane czynności. Jest więc rzeczą oczywistą, że nie każdy z nich nadaje się do każdego rodzaju pracy duszpasterskiej. Mając doświadczenie na podstawie wykonywanych czynności kontrolnych, referat duszpasterski jest w stanie wskazać właściwe kandydatury duszpasterzy do wykonywania określonych zadań.

W analogiczny sposób można mówić o wpływie referatu duszpasterskiego na politykę finansową diecezji. Współcześnie bowiem realizacja zadań duszpasterskich wiąże się z poważnymi wydatkami finansowymi. Wpływ referatu na politykę finansową ma zastosowanie zwłaszcza w odniesieniu do duszpasterstwa organizowanego, które pozostaje głównie w gestii samego referatu, jak również duszpasterstw specjalnych. Najczęściej nie posiadają one własnych źródeł utrzymania, stąd pozostają niejako „na utrzymaniu” kurii diecezjalnej. Polityka finansowa referatu w znacznym stopniu wpływa na działalność duszpasterstw: na ich dynamikę i rozwój.